

Ar grupės ieškinys padėtų geriau apginti vartotojo teises?

Mokslinė – praktinė konferencija

“Civilinio proceso teisės aktualijos ir modernizavimo tendencijos”

2009-03-09, Vilnius

Pranešimo turinys

- Trumpas grupės ieškinio sampratos aptarimas
- Kolektyvinių interesų gynimo būdų vystymosi tendencijų ES ir ES valstybėse narėse aptarimas
- Grupės ieškinio privalumų ir trūkumų nustatymas
- Pagrindinių reguliavimo nuostatų, dėl kurių būtina apsispręsti, pristatymas

Grupės ieškinio samprata (I)

- Sąvokų įvairovė: klasės ieškinys (class action), grupės ieškinys (group action), kolektyvinių interesų gynimo ieškinys (collective action), parodomųjų (bandomųjų) bylų procedūra (test case procedure)
- Grupės ieškinys – ieškinys, kurio paskirtis yra apginti grupės interesus (kolektyvinius interesus).

Grupės ieškinio samprata (II)

- Grupės ieškinys pareiškiamas grupės vardu neturint tam atskiro įgaliojimo
- Teismo sprendimas yra privalomas visai grupei (teismo sprendimo *res judicata* galia paliečia visą grupę)

Grupės ieškinio samprata (III)

- Nepriklauso nuo:

subjekto pareiškiančio ieškinį: grupės (grupei atstovaujantis atstovas), nevyriausybinė organizacija, valstybinė institucija

teisių gynimo būdo: ieškinys dėl uždraudimo, ieškinys dėl teisinių santykių pripažinimo ar modifikavimo, ieškinys dėl priteisimo (žalos atlyginimo)

ginamos teisės ar intereso: viešasis ar privatus

Kolektyvinių interesų gynimo būdų vystymosi tendencijos ES

- ES teisės aktai ir Europos Komisijos iniciatyvos
- ES valstybių narių patirtis

ES teisės aktai ir Europos Komisijos iniciatyvos (I)

- Diskusijos prasidėjo dar 1985 m. (EK memorandumas "Vartotojų galimybės kreiptis į teismus" bei EK komunikatas "Naujas impulsas vartotojų apsaugos politikai")
- Tarpinis bandymo įvesti grupės ieškinį rezultatas - 1998 m. direktyva dėl uždraudimų siekiant apsaugoti vartotojų interesus
- Grupės ieškinio instituto poreikis ES harmonizavimo srityse: *vartotojų apsaugoje*, ypač po Nesąžiningos komercinės praktikos direktyvos priėmimo, ir nesąžiningos *konkurencijos srityje*

ES teisės aktai ir Europos Komisijos iniciatyvos (II)

- *ES Vartotojų apsaugos politikos strategija 2007 - 2013 m.:* EK nagrinės kolektyvinio interesų gynimo priemonių reguliavimo tiek vartotojų apsaugos srityje, tiek antimonopolinių taisyklių pažeidimo srityje galimybes
- *2005 m. Žalioji knyga* Ieškiniai dėl žalos, patirtos pažeidus antimonopolines taisykles
- *2008 m. Baltoji knyga* Dėl ieškinių atlyginti žalą, patirtą dėl EB antimonopolinių taisyklių pažeidimo
- *2008 m. Žalioji knyga* Dėl kolektyvinio žalos atlyginimo vartotojams

Europos Komisijos tyrimai

- Analizė ir įvertinimas alternatyvių vartotojų teisių gynimo priemonių kitų nei įprastinės teisminės procedūros (*Leuveno studija, 2007 m. sausis*)
- Kolektyvinių teisių gynimo priemonių efektyvumo ir veiksmingumo įvertinimas ES (*Civic Consulting ir Oxford economics studija, 2008 m. rugpjūtis*)
- Studija dėl problemų, su kuriomis susiduria vartotojai siekdami teisių gynimo dėl vartotojų teisių apsaugos įstatymų pažeidimo ir tokių problemų ekonominės pasekmės (*Civic Consulting studija, 2008 m. rugpjūtis*)

ES valstybių narių patirtis (I)

- Kolektyvinių interesų gynimas per ieškinį dėl priteisimo (žalos atlyginimo) reglamentuotas 13 ES valstybių narių
- Austrija (1994 test case procedure, 2000 representative action), Prancūzija (1973, 1992), Graikija (1994, 2007), Portugalija (1995), Ispanija (2000), Švedija (2002), Jungtinė Karalystė (2000 (group litigation order, 2003 (Competition act), Vokietija (2005), Olandija (2005), Bulgarija (2006), Suomijoje (2007), Danijoje (2008), Italijoje (2009)

ES valstybių narių patirtis (II)

- *Grupės ieškiniai* (group actions)
- *Atstovaujамieji ieškiniai* (representative actions)
- *Parodomųjų (bandomųjų) bylų procedūra* ar precedentiniai ieškiniai (test case procedures)
- *Pelno "nugriebimo" procedūra* (procedures for skimming off profits)

ES valstybių narių patirtis: grupės ieškiniai

- Ieškiniai, kurie sujungiami (sugrupuojami) į vieną procesą
- Ieškiniai, kuriuos pateikia vartotojų, kurie yra nukentėję nuo atitinkamų verslininkų veiksmų, grupės
- Ieškiniai, kuriuos pateikia vienas ieškovas: vienas vartotojas, vartotojų organizacija, valstybinė institucija (ombudsmenas), kuris reikalauja teisių gynimo ir sprendimo vartotojų grupės, kurią sieja tos pačios arba panašios problemos (reikalavimai), naudai
- Grupės ieškiniai egzistuoja: Bulgarija, Prancūzija, Italija, Portugalija, Ispanija, Danija, Suomija, Švedija, Olandija

ES valstybių narių patirtis: atstovaujамieji ieškiniai

- Ieškiniai, kai atstovas pasiekia sprendimą kurį gali įgyvendinti tik atstovas:
 - (i) *tradicioniai atstovaujамieji ieškiniai*: atstovas gauna žalos atlyginimą, bet mokama vartotojams (Vokietija, Didžioji Karalystė)
 - (ii) *kolektyviniai atstovaujамieji ieškiniai*: atstovas gauna žalos atlyginimą; žala padaryta kolektyviniam vartotojo interesui; nereikia įrodinėti konkrečiam vartotojui padarytos žalos; žalos dydis \neq suminė individualiems vartotojams padaryta žala (Bulgarija, Prancūzija, Graikija)
- Skiriasi nuo grupės ieškinių, nes kiekvienas grupės narys negali priverstiniu būdu įgyvendinti savo teisių

ES valstybių narių patirtis: parodomųjų bylų procedūra

- Ieškiniai, kurie yra pagrindas analogiškiems ieškiniams išspręsti arba deryboms su verslininku (Vokietija, Austrija, Graikija)
- Teismo sprendimo *res judicata* galia netaikoma nedalyvavusiems procese asmenims
- Teismo precedento poveikio pakeitimas = teismo sprendimas modelinėje byloje įtakoja žemesnės instancijos teismų sprendimus
- Skirtingai Graikijoje: vartotojų organizacijos ieškinys dėl atsakomybės dėl padarytos žalos (konstatuojamasis teismo sprendimas); teismo sprendimo *res judicata* galia taikoma vartotojų, kurie kreipsis į teismą dėl individualios žalos atlyginimo tuo pagrindu ir remsis tuo sprendimu savo byloje, atžvilgiu (neturi *res judicata* galios, jei sprendimas nenaudingas vartotojui)

ES valstybių narių patirtis: pelno “nugriebimo” ieškiniai

- Galimybė egzistuoja Vokietijoje nesąžiningos konkurencijos srityje
- Ieškinio tikslas: ne tiek kompensuoti vartotojams jų patirtą žalą neteisėtu verslininko elgesiu, kiek atstatyti sąžiningumą konkurencijoje atimant iš nesąžiningų verslininkų jų neteisėta veikla uždirbtą pelną
- “Nugriebtas” pelnas tenka valstybės biudžetui

ES valstybių narių patirtis: Lietuva

- CPK 49 str. 5 d. nuostata: viešajam interesui apginti gali būti pareiškiamas grupės ieškinys
- Nuostata lakoniška, nėra detalai sureguliuotas grupės ieškinio procesas
- Nuostata nesuderinta su kitomis CPK normomis, o ypač normomis, reguliuojančiomis įteikimą, 266 str. (draudimas pasisakyti dėl neįtrauktų į bylą asmenų teisių ir pareigų), 279 str. jei būtų svarstomas sprendimo privalomumas priklausomai nuo proceso baigties ir kt.
- Nuostatos priskyrimas prie viešojo intereso gynimo komplikuoja grupės ieškinio taikymo galimybes

Kolektyvinių interesų gynimo būdų vystymosi tendencijos ES: apibendrinimas

- ES valstybėse narėse vis dar skeptiškai vertinamas grupės ieškinio institutas
- Keliamas klausimas dėl atitikimo Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijai ir atitinkamų valstybių Konstitucijai
- Grupės ieškinio instituto įvedimas ES VN kėlė ir kelia daug diskusijų tarp teisininkų, įstatymų leidėjų ir verslininkų

Kolektyvinių interesų gynimo būdų vystymosi tendencijos ES: apibendrinimas

- Nei vienoje valstybėje nebuvo įtvirtintas institutas analogiškas amerikietiškam klasės ieškiniui (class action)
- *Opt out* sistema egzistuoja tik keliose valstybėse (Olandijoje, Portugalijoje, Danijoje) ir tai tik su ypatumais
- *Opt out* sistemos atveju vengiama suteikti teisę privatiems asmenims ieškinio iniciatyvos teises (grupės atstovo teises)

Kolektyvinių interesų gynimo būdų vystymosi tendencijos ES: apibendrinimas

- Europos valstybės ieško “savojo” modelio atitinkančio esamo proceso dvasią
- Grupės ieškinys per sutaukinimo institutą
- Daugiau viešojo nei privataus intereso ieškinio modelis
- Peržiūrima kai kuriose valstybėse (Švedija, Prancūzija)

Ar jau laikas turėti grupės ieškinį Lietuvoje?

TAIP, nes:

- Lietuva dalyvauja sudėtinguose rinkos ekonomikos procesuose
- Ekonominė krizė ir jos padariniai verčia apsvarstyti papildomus vartotojų teisių gynimo būdus
- Teisinio išprusimo lygio pakilimas sudaro prielaidas grupės ieškinio taikymui
- 6 m. pakankamas laiko tarpas įsitikinti, jog Lietuvoje nebuvo grupės ieškinio

Grupės ieškinio privalumai

- Labiau užtikrinama teisė į teisminę gynybą
- Sutrumpinamas civilinių bylų procesas
- Sumažėja civilinio proceso sąnaudos
- Užtikrinama vieninga teismų praktika
- Prevencinis poveikis: užkertama kelias neteisėtai verslo praktikai (jei grupės ieškinys tenkinamas)
- Užtikrinamas vartotojo pasitikėjimas rinka

Grupės ieškinio trūkumai

- “Griauna” klasikinio proceso sistemą, ypač atitikimo EŽTK problema
- Pasipelnymo galimybė
- Proceso trukmės problematika
- Didesnė teismų atsakomybė
- Nepelnytų ir nepagrįstų ieškinių rizika
- Nesąžiningos konkurencijos įrankis
- “Spaudimo” priemonė
- Verslo bankroto tikimybė
- „Šliuzo vartų“ efektas („*floodgate effect*“)

Tačiau...

- Daugelis baimių yra susiję su "mitais" dėl amerikietiškojo ieškinio:
 - (i) *Mitas, kad JAV „užplūdo“ grupės ieškiniai,*
tačiau kiekvienais metais grupės ieškinių skaičius (apie 8500 per metus) atspindi tik mažą dalelę 2 milijonų sutarčių ir delikto ieškinių pateikiamų JAV kiekvienais metais
 - (ii) *Mitas, kad grupės ieškiniai JAV yra tik dėl piniginių reikalavimų,*
tačiau grupės ieškiniai dažnai yra reiškiami ir dėl uždraudimo, ar kito atitinkamo sprendimo (įpareigojimo)
 - (iii) *Mitas, kad ieškovo advokatas gauna visus pinigus,*
tačiau realūs duomenys rodo, jog ieškovo advokatui tenkančios sumos yra labai įvairios ir kartais gali būti labai mažos
 - (iv) *Mitas, kad grupės ieškinys priklauso nuo sėkmės mokesčio galimybės,*
tačiau faktiškai advokatų sėkmės mokestis yra nustatomas teismo sprendimu ir šis mokestis nėra sutarties tarp grupės narių ir advokato dalykas

ES VN kolektyvinių interesų gynimo būdų analizės rezultatas

Nė vienas ES VN egzistuojantis kolektyvinių interesų gynimo mechanizmas:

- nesąlygojo disproporcijos padarytai žalai (“pralaimėjęs moka” ir kompensacinės žalos principas apsaugo)
- verslininko neprivedė prie bankroto (nebent jis ir taip buvo sunkioje finansinėje padėtyje)
- nesąlygojo neprotingų išlaidų verslininkui (bylinėjimosi išlaidos netgi yra mažesnės)

Pagrindinės reguliavimo nuostatos: Grupės ieškinio sistema

- Opt in (dalyvavimo) vs Opt out (atsisakymo ar pasitraukimo)
- Mišri sistema: opt out tik tam tikrais atvejais (priklausomai nuo žalos dydžio, atstovaujančių subjektų)
- Pereinamojo laikotarpio galimybės
- Nuo pasirinktos sistemos priklausytų ir kiti grupės ieškinio teisinio reguliavimo ypatumai, pvz., šalių informavimo, teismo sprendimo privalomumo, priverstinio vykdymo ir pan.

Pagrindinės reguliavimo nuostatos: taikymo sritis

- Neriboti grupės ieškinio taikymo srities: visos visuomenės gyvenimo sritys
- Nustatyti tam tikras grupės ieškinio reguliavimo sritis: "klasikinės" sritys - vartotojų apsauga, konkurencijos sritis, aplinkos apsauga, akcininkų (investuotojų) apsauga, darbuotojų interesų apsauga
- Palikti galimybę papildyti taikymo sritis atskirais įstatymais
- Persvarstymo (pereinamojo laikotarpio) galimybės

Pagrindinės reguliavimo nuostatos: subjektai

- *Subjektai, turintys teisę pareikšti grupės ieškinį*
 - Individualus asmuo
 - Grupė
 - Nevyriausybinės organizacijos
 - Valstybinės institucijos
- *Kiti klausimai, susiję su subjektais*
 - Kiekybės (kiek narių turėtų reikšti grupę?)
 - Atstovavimo adekvatumo (interesų atitikimo, interesų konflikto nebuvimas)
 - Atitinkamų kriterijų nustatymo nevyriausybinėms organizacijoms (formalių – registravimo, narių skaičiaus, funkcijų, tikslo atitikimo ar/ir praktinių - patirties, realaus kolektyvinių interesų gynimo įrodymo)
- Individualių ieškinių prioritetas

Pagrindinės reguliavimo nuostatos: reikalavimai

- Reikalavimai, kurie gali būti reiškiami grupės ieškiniu:
 - pripažinti ginamas teises* (grupės ieškinys dėl pripažinimo)
 - uždrausti veiksmus*, galinčius pažeisti ginamas teises (prevencinis grupės ieškinys)
 - įpareigoti atlikti* tam tikrus veiksmus
 - priteisti padarytą žalą* (grupės ieškinys dėl nuostolių priteisimo)
- Reikalavimų bendrumas (nebūtinai vienodi ieškiniai)

Pagrindinės reguliavimo nuostatos: procesiniai ypatumai (I)

- Teisingumo klausimas (apygardos teismai? Vilniaus apygardos teismas?)
- Atstovavimo ypatumai (tik advokatas?
Sėkmės/Sąlyginio mokesčio įtvirtinimas advokatams?
Rizikos sutartys?)
- Informavimas (pranešimai, procesinių dokumentų parengimas)
- Teismo vaidmuo (Aktyvus teisėjas?)
- Grupės narių galimybė įsiterpti į procesą (Ribota?
Žiūrovo statusas?)
- Įrodinėjimo procesas (ypatumai žalos atlyginimo ieškiniuose)

Pagrindinės reguliavimo nuostatos: procesiniai ypatumai (II)

- Sertifikavimo procedūra (Identifikuoti ir sertifikuoti grupę?)
- Pasirengimo grupės ieškinio nagrinėjimui ypatumai (Grupės suformavimas, galimybė pareikšti apie dalyvavimą ar atsisakymą?)
- Taikos sutarties sudarymo ypatumai (Galimybė grupės nariams pateikti savo argumentus, pasitraukti iš proceso?)
- Žyminis mokestis ir bylinėjimosi išlaidos (atleidimas nuo žyminio mokesčio? "Pralaimėjęs moka" taisyklės pakeitimas?)

Pagrindinės reguliavimo nuostatos: res judicata principo taikymas (I)

- Privalomas visiems grupės nariams
- Privalomas visiems grupės nariams priklausomai nuo bylos baigties
- Jei privalomas: išimčių galimybė, kai grupė buvo netinkamai atstovaujama arba grupės ieškinys buvo atmestas dėl įrodymų nepakankamumo ir pan.
- Išimčių atveju - turėtų būti išspręstas šių išimčių santykis su proceso atnaujinimu

Pagrindinės reguliavimo nuostatos: res judicata principo taikymas (II)

- Grupės narių identifikavimas: išvardijami visi, nurodant jų duomenis, išvardijami nustatant grupės narių reikalavimų požymius
- Priteisimo ieškiniuose – nuostolių dydžio nurodymo teismo sprendime klausimas (konkrečiai dalis kiekvienam grupės nariui; visų grupės narių dalys yra lygios; grupės narių teisė per atitinkamą terminą pareikšti reikalavimą dėl dalies nustatymo)

Pagrindinės reguliavimo nuostatos: ieškinių tapatumas

- Grupės ieškinių tarpusavio tapatumo klausimas - *lis pendens* taisyklės taikymas
- Grupės ieškinių santykio su individualiais ieškiniais klausimas – kelios galimybės, pvz.,
 - (i) jeigu individualus ieškinys pareikštas iki grupės ieškinio, tai, ieškovas pagal individualų ieškinį nėra laikomas grupės nariu (atitinkamai jo nesaisto teismo sprendimas byloje pagal grupės ieškinį);
 - (ii) bylos pagal individualų ieškinį sustabdymo galimybė ir tokio ieškovo įstojimas į bylą, iškeltą pagal grupės ieškinį

Pagrindinės reguliavimo nuostatos: vykdymo proceso ypatumai

- Vykdomo proceso reguliavimas priklausytų nuo pasirinktos grupės ieškinio sistemos, subjektų
- Specialios teisės grupę atstovaujantiems asmenims, esant atitinkamai teismo priežiūrai
- Gali būti steigiamas specialus fondas, kuris atliktų ir priverstinio išieškojimo ir išmokėjimo funkciją
- Atitinkamos funkcijos patikėtos antstoliams

Pagrindinės reguliavimo nuostatos: materialinės teisės normos

- *Ieškinio senatį reglamentuojančių taisyklių pakeitimas* (tinkamas grupės ieškinio pareiškimas teismui nutraukia ieškinio senaties terminą grupės narių individualiems reikalavimams pareikšti; jeigu grupės nariai išsaugo teisę reikšti individualius ieškinius, ieškinio senaties termino grupės narių individualiems ieškiniams reikšti eiga atsinaujina nuo teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos)
- *Žalos atlyginimą reguliuojančių normų pakeitimas* (teismo teisė nustatyti apytiksliai žalos dydį, numatyti specialų reguliavimą, kai patenkinus grupės ieškinį kils atsakovo bankroto galimybė, speciali žala)

Kiti klausimai

- Organizaciniai klausimai:
- Numatytas biudžetinis finansavimas tiek teisinės visuomenės (teisėjų, advokatų, prokurorų, valstybinių institucijų teisininkų ir kt.), tiek ir kitos visuomenės (asociacijų, verslo visuomenės ir kt.) dalies švietimui (mokymui)
- Organizuojami atitinkami mokymai
- Numatytas biudžetinis finansavimas valstybinių institucijų funkcijoms vykdyti, susijusioms su grupės ieškinio pareiškimu ir atitinkamai proceso vedimu, o taip pat atitinkamas teismų finansavimas
- Apsvarstytas klausimas dėl biudžetinio finansavimo subjektams teikiantiems grupės ieškinį arba dėl valstybės garantuojamos pagalbos sistemos pakeitimo

Teisinio reguliavimo būdas (teisinė technika)

- Grupės ieškinio instituto įtvirtinimas keičiant Civilinio proceso kodeksą:
 - (i) arba keičiant atskirus šio kodekso straipsnius ir numatant reikiamus šio ieškinio reguliavimo ypatumus (išimtis iš bendrų taisyklių)
 - (ii) arba reikiamas teisinio reguliavimo nuostatas numatant atskirame Civilinio proceso kodekso skyriuje
- Grupės ieškinio instituto įtvirtinimas nustatant specialias taisykles atskirame įstatyme, derinant procesines taisykles su materialinėmis taisyklėmis (bankroto proceso reguliavimo pavyzdys)

Ar grupės ieškinys padėtų geriau
apginti vartotojo interesus?

TAIP

Pasiūlymai

- Parengti įstatymo koncepciją, apibrėžiant grupės ieškinio modelį ir siūlomą reguliavimą bei galimas tokio reguliavimo alternatyvas
- Paskelbti koncepciją viešai ir nustatyti terminą pasiūlymams pateikti
- Išsamiai išdiskutuoti galimo reguliavimo nuostatas
- Koreguoti koncepciją pagal išsakytus pasiūlymus
- Peržiūrėti teisinį reguliavimą po 5 m.

Ačiū už dėmesį